

КООПЕРАТИВИ У СТРАХОВОМУ СЕКТОРІ: ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

О. В. Манжура, кандидат економічних наук
Полтавський кооперативний технікум

У статті розглянуто види кооперативів у страховому секторі національного господарства: страхові кооперативи і товариства взаємного страхування. Визначено їх спільні риси і відмінності. Узагальнено історичні передумови і закономірності виникнення кооперативів у страховому секторі європейських країн і в Україні. Систематизовано специфічні особливості товариств взаємного страхування, надано критичну оцінку нормативно-правовій базі їх створення і спроб її практичної реалізації. Визначено переваги і передумови становлення товариств взаємного страхування в Україні у сучасних умовах.

Ключові слова: страховий сектор, кооператив, товариство взаємного страхування, історичний досвід, перспективи.

Постановка проблеми. Страхові кооперативи набули значного поширення в світовій практиці. Ще у 1922 р. було створено Міжнародну асоціацію кооперативів взаємного страхування, метою якої є сприяння співробітництву у секторі взаємного страхування, обмін інформацією, реалізація спільних проектів із популяризації діяльності у світі [1]. У 2008 р. створено Європейську асоціацію взаємного страхування і страхових кооперативів у результаті об'єднання двох організацій: Асоціації страхових кооперативів і Асоціації взаємного страхування для забезпечення рівних умов для всіх страховиків в Європі, незалежно від їх правової форми [2]. До асоціації входить більше половини страхових компаній в Європі, які акумулюють близько третини страхових премій. На жаль, Україна у питаннях створення і розвитку страхових кооперативів стоїть осторонь від світової спільноти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню історичних аспектів виникнення і проблем розвитку страхових кооперативів присвячено фундаментальні роботи Навроцького С. А. [3], Пантелеймоненко А. О. [4], Адамова А. С. [5], Твердомед К. [6]. У них узагальнюється західноєвропейський досвід функціонування товариств взаємного страхування та

страхових кооперативів, у т.ч. в агропромисловому комплексі. Викладено ретроспективний погляд на історичні аспекти взаємного страхування в Україні, зокрема в період НЕПу.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Утім, незважаючи на наявність досліджень у кооперативному страховому секторі, бракує робіт, які пояснювали би причини незатребуваності цієї форми в страховому секторі України і визначили заходи, орієнтовані на її розвиток.

Метою даної статті є узагальнення історичного досвіду і передумов виникнення страхових кооперативів, специфічних рис, переваг і недоліків цієї форми господарювання та визначення перспектив її розвитку для України.

Виклад основного матеріалу дослідження. У зарубіжній теорії та практиці термін «кооперативне страхування» використовується для визначення діяльності, що здійснюється страховими організаціями, які мають організаційно-правову форму страхового кооперативу. Страхові кооперативи (англ. **Insurance cooperatives**) – це об'єднання осіб, організоване для забезпечення покриття застрахованих ризиків, що формують фонд виплат за рахунок пайових внесків і діють на неприбутковій основі. У розвинутих країнах світу страхові кооперативи займають значний сегмент страхового ринку, особливо в агропромисловій сфері [3]. Страховий кооператив створюється на основі об'єднання його членами майнових пайових внесків; майно кооперативу поділено на паї. Доходи, отримані страховим кооперативом від підприємницької діяльності, яка здійснюється відповідно до закону та статуту, розподіляються між його членами.

За економічною природою страхові кооперативи є дуже близькими до товариств взаємного страхування. Взаємне страхування – це форма страхового захисту, за якої страхувальники, що мають споріднені майнові інтереси та ризики, одночасно є членами страхового товариства і здійснюють взаємний обмін ризиками, при якому не переслідується ціль отримання прибутку. При взаємному страхуванні майно не поділяється на частки.

Товариство взаємного страхування (англ. – **Mutual Insurance Company**; нім. – **Gesellschaft zur gegenseitigen Versicherung**) – страхова організація некомерційного типу, тобто така, що не має на меті отримання прибутку.

Таким чином, відмінності таких організаційно-правових форм, як товариство взаємного страхування і страховий кооператив пов'язані не з методом створення страхових продуктів, а з поділом або відсутністю поділу капіталу цих організацій на частки, а також із обсягом прав членів кожної з цих організацій на отримання виплат інших, ніж страхове відшкодування.

Страхові кооперативи поширені у таких промислово-розвинутих країнах, як Німеччина, Великобританія, Іспанія, Італія, Франція, Японія. Першість за кількістю страхових кооперативів серед країн Західної Європи утримують Нідерланди, Фінляндія та Австрія. Серед напрямків діяльності страхові кооперативи найбільшу увагу приділяють агрострахуванню, фермерському та медичному страхуванню. Найбільше відомими страховими кооперативами промислово-розвинутих країн є «**Mobilier**» (Швейцарський фонд страхування майна), «**Hallesche Krankenversicherung auf Gegenseitigkeit**» (Кооператив з медичного страхування – Німеччина), страховий кооператив «Картаусе Ітгін-ген» (агрострахування – Швейцарія).

Серед універсальних товариств взаємного страхування і страхових кооперативів у Західній Європі можна назвати безліч тих, що мають багату історію і традиції. До них належить один із найстаріших у Європі швейцарський кооператив «**Mobilier**», що розпочав свою діяльність ще у 1825 р. під назвою «**Schweizerische Mobiliar-Assekuranzkasse**» («Швейцарський фонд страхування майна») [4]. Згідно зі статутом, страхові внески могли сплачуватися його учасниками у натуральній формі: овочами, яйцями, шинкою та іншими сільськогосподарськими продуктами, що могли бути швидко реалізованими. У 1826 р. товариство переїхало до Берну і було перейменоване на «**Schweizerische Gesellschaft zur gegenseitigen Versicherung des Mobiliars gegen Brandschaden**» («Швейцарське товариство взаємного страхування майна від збитків, отриманих у

результаті пожежі»). З цього часу товариство стало функціонувати на кооперативних засадах. Протягом кількох років кооператив уже мав своїх місцевих агентів практично в усіх населених пунктах Швейцарії. На початку ХХ ст. «**Mobilier**» поряд зі страхуванням майна від пожеж першим у регіоні почав страхувати будівництво. А вже з **1916** р. кооператив мав широкий спектр послуг щодо промислового страхування.

Найпершим товариством взаємного страхування (ТВС), що діяло на території України, є «Товариство взаємного страхування від вогню буряко-цукрових і рафінадних заводів», яке було засноване у **1872** р. у Києві з метою страхування учасників даного Товариства від пожеж на виробництві, які приносили колосальні збитки для промислових об'єктів [5]. Після цього у **1899** р. було засноване «Одеське товариство взаємного страхування фабрикантів і ремісників від нещасного випадку з їх робітниками і службовцями». Його засновниками були підприємці, що хотіли запровадження власного добровільного взаємного страхування на некомерційній основі. Після цього створювалися й інші Товариства взаємного страхування, які займалися майновим спрямуванням, – Чорноморське ТВС (страхування морських суден, вантажів, фрахту), Київське ТВС цукрозаводів та інші.

Після революційних подій **1917-1918** рр. радянська влада намагалася провести одержавлення страхування. Відновлення кооперативного страхування розпочалося наприкінці **1921** р. в Україні, коли воно було передано Вукоопспілці, яка була на той час єдиним кооперативним центром України [6]. Восени **1922** р. утворилося Українське кооперативне страхове товариство, що перебрало на себе всі повноваження в центрі і на місцях від Страхового управління Вукоопспілки. З початку **1923** р. Товариство проводило велику організаційну роботу за такими напрямками: були здійснені заходи щодо залучення до портфеля кооперативного страхування майна усіх видів кооперації; посилювалася мережа агентств на місцях і удосконалювалася техніка страхової справи. Незважаючи на досягнуті успіхи в галузі кооперативного страхування до кінця **20-х** років

минулого століття, було очевидно, що воно вже з самого початку свого відновлення загрожувало явними монополістськими тенденціями Держстраху і тому в умовах адміністративно-командної системи поступово було скасовано.

Відповідно до ст. 14 Закону України «Про страхування», прийнятого у 1996 р., фізичні та юридичні особи з метою страхового захисту своїх майнових інтересів можуть створювати товариства взаємного страхування в порядку і на умовах, визначених законодавством України [7]. Більш докладних правових норм законодавець не визначає. Утім вони містяться у Тимчасовому положенні про товариство взаємного страхування (1997 р.), яке частково розкриває особливості формування страхового резерву та регулює відносини між його учасниками. Товариство взаємного страхування визначено юридичною особою – страховиком, створеним відповідно до Закону України «Про страхування» з метою страхування ризиків членів цього товариства. Члени товариства взаємного страхування є учасниками (членами) цього товариства. Страхувальниками товариства взаємного страхування можуть бути члени цього товариства – юридичні особи та дієздатні громадяни, якщо це передбачено його установчими документами [8].

Після прийняття вказаних нормативно-правових актів були спроби зареєструвати товариства взаємного страхування, упродовж 1996-1998 р.р. щорічно реєструвалося по одному товариству. Усі товариства взаємного страхування були зареєстровані у м. Києві, серед них: ВАТ Регіональний фонд «Промислова Україна» із філією «Міжнародний Християнський фонд взаємного страхування», Товариство підприємств місцевої промисловості «Укрмісцевпром», ЗАТ «Наша справа». Їх діяльність базувалася на майновому страхуванні господарських організацій, тобто жодна з цих організацій не займалася особистим страхування фізичних осіб. Спроба діяльності вказаних компаній виявилася не зовсім вдалою, оскільки правова база, що мала регулювати діяльність товариств взаємного страхування в Україні, виявилася недостатньою.

Специфічні риси, що притаманні товариствам взаємного страхування, наведено на рис.

Рис. Специфічні риси, що притаманні товариствам взаємного страхування (власна розробка)

Основою діяльності товариства взаємного страхування є принцип взаємодопомоги. Кожний член товариства за умови виконання ним усіх зобов'язань перед товариством взаємного страхування незалежно від суми страхового внеску має право

отримати повністю необхідне страхове відшкодування в разі настання страхового випадку. Кооперативне страхування контролюється всіма членами кооперативу і тому розвивається раціонально. Малі внески роблять кооперативні страхові організації більш привабливими для страхувальників, що посилює їх конкурентні позиції на внутрішньому ринку страхування.

Результатом порівняння особистого страхування в товариствах взаємного та комерційного страхування є виявлені переваги і недоліки взаємного страхування порівняно з комерційним. До переваг нами віднесено:

- більшу ефективність, оскільки товариством управляють не інвестори, що прагнуть до максимізації прибутку, а безпосередньо самі страхувальники;

- більшу надійність, оскільки страхувальники діють у власних інтересах;

- зменшення ризиків, оскільки страховий захист є вихідним мотивом створення страхового товариства;

- надання широкого спектру страхових послуг, який формується залежно від потреб суспільства;

- спільну власність, яка стимулює кожного учасника товариства брати активну участь в управлінні страховою організацією;

- нижчу плату за користування страховими послугами внаслідок відсутності адміністративних витрат, витрат на рекламу та знаходження нових клієнтів;

- гарантування виплат страхових сум в разі настання страхових випадків в необхідному (повному) обсязі, не зважаючи на те, що дана сума збитків не була передбачена в договорі;

- найбільш повно враховує конкретні страхові потреби членів, оскільки умови страхування розробляються і затверджуються ними самими.

До недоліків взаємного страхування порівняно з комерційним віднесено:

- відсутність необхідної нормативно-правової бази, яка регламентує їх діяльність;

- недостатню популяризацію ідеї кооперативного руху у страховому секторі економіки;

- недосконалість інфраструктури для функціонування товариства в частині обліку укладених договорів;
- відсутність методик аналізу страхових випадків, врегулювання збитків, стандартів обслуговування операційної діяльності;
- низьку якість надання послуг внаслідок недостатнього рівня підготовки кваліфікованих кадрів для управління;
- відсутність фіскальних методів для стимулювання створення товариств взаємного страхування в Україні.

Для вирішення проблеми фахового управління товариством взаємного страхування є два альтернативні варіанти, а саме: по-перше, створення певних організацій, що будуть здійснювати функції управління на договірних засадах; по-друге, найом на роботу працівників – спеціалістів у сфері страхового захисту.

У теперішній час потреба в розвитку страхових кооперативів в Україні, як однієї з найдавніших класичних форм страхового захисту, зростає, оскільки потенційні страхувальники:

- мають фінансовий стан, який обмежує можливості отримання страхових послуг на прибутковій основі і прийняття жорсткої регламентації комерційного страхування;
- потребують більш демократичних і м'яких форм здійснення страхування, оскільки за будь-яких обставин вони ризикують власними коштами при трансфері ризику страховиком;
- зацікавлені в тому, щоби на вітчизняному страховому ринку дійсно була присутня здорова конкуренція серед страховиків різних організаційних форм і типів;
- мають незабезпечений попит на страхування в агропромисловому комплексі, у т.ч. на страхування багатьох сільськогосподарських виробничих ризиків внаслідок високого ризику комерційного страхування;
- отримують відмову від комерційних страховиків по істотному колу ризиків через значні страхові суми, обумовлені великою ймовірністю настання страхових випадків тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Зважаючи на такі обставини, у нашій державі назріла потреба у переході страхового ринку на новий етап розвитку. Це, зокрема,

можливо за умов поширення в Україні страхових кооперативів та товариств взаємного страхування. Досвід розвинених промислових країн свідчить, що така форма організації страхового бізнесу додасть лояльності та демократичності страховикам та приверне увагу споживачів страхових послуг, особливо агропромислового сектора.

Отже, за умови усунення вад, які стримують розвиток товариств взаємного страхування в Україні, вони можуть стати гідною альтернативою комерційному страхуванню, адже найголовнішими перевагами є врахування інтересів кожного страхувальника (учасника товариства), високий рівень надання страхових послуг, а також доступність. В макроекономічному масштабі при наданні страхових послуг в системі особистого страхування товариства взаємного страхування можуть стати потужними інституціональними інвесторами, адже довгострокове страхування життя здатне забезпечити приток довгострокових інвестицій в економіку. Перспективами подальшого розвитку є розроблення внутрішніх регламентів діяльності товариств взаємного інвестування.

Список використаних джерел:

1. The International Cooperative and Mutual Insurance Federation (ICMIF) [Електронний ресурс] — Retrieved from : www.icmif.org.
2. Association of Mutual Insurers and Insurance Cooperatives in Europe (AMICE) [Електронний ресурс] — Retrieved from : <http://www.amice-eu.org>.
3. Навроцький С. А. Розвиток товариств взаємного страхування в АПК [Електронний ресурс] / С. А. Навроцький — Режим доступу : <http://forinsurer.com/public/02/12/04/139>
4. Пантелеймоненко А. О. Західноєвропейські товариства взаємного страхування та страхові кооперативи: сутність організації, зміст діяльності і значення [Електронний ресурс] // Українська кооперація. — 2011. — № 4. — Режим доступу : <http://www.ukrcoop-journal.com.ua/num/pantelejmonenko1.htm>
5. Адамов А. С. Історичні аспекти взаємного страхування / А. С. Адамов // Актуальні проблеми держави і права. — 2009. — С. 253—258.
6. Твердомед К. Кооперативне страхування в Україні в період НЕПу (1921-1929) / К. Твердомед // Право України. — 2003. — № 2. — С. 135—139.
7. Про страхування : Закон України від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>
8. Про затвердження Тимчасового положення про товариство взаємного страхування : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.02.1997 № 132 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/132-97-%D0%BF>
9. Бізнес-каталог України. Довідник підприємств [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://bizinua.info/r10/info/555178>

А. В. Манжура. Кооперативы в страховом секторе: исторический опыт и перспективы для Украины.

В статье рассмотрены виды кооперативов в страховом секторе национального хозяйства: страховые кооперативы и общества взаимного страхования. Определены их общие черты и отличия. Обобщены исторические предпосылки и закономерности возникновения кооперативов в страховом секторе европейских стран и в Украине. Систематизированы специфические особенности обществ взаимного страхования, дана критическая оценка нормативно-правовой базы их создания и попыткам ее практической реализации. Определены преимущества и предпосылки становления обществ взаимного страхования в Украине в современных условиях.

A. Manzhura. Cooperatives in the insurance sector: historical experience and prospects for Ukraine.

The article provides a description of cooperatives in the insurance sector of the national economy: insurance cooperatives and mutual insurance companies. Their similarities and differences are defined. The historical background and patterns of occurrence of cooperatives in the insurance sector of the European countries and in Ukraine are summarized. The specific features of mutual insurance companies are systematized; a critical assessment of the legal framework of their creation and efforts at implementation is given. The advantages and prerequisites of mutual insurance companies' establishment in Ukraine today are determined.